Applied Issues in Islamic Education
Print ISSN: 2588-3151 Online ISSN: 2588-4077
Organization for Educational Research and Planning
Research Institute for Education
Academy of Scientific Studies in Education

Foundations of the Counseling Model of Optimal Choice based on Quranic Verses[1]

Taher Aslani[2] | Masoumeh Esmaeili[3]✉ | Ebrahim Naeimi[4]

1. This study is taken from the student's dissertation.
2. PhD Student, Department of Counseling, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. **Email:** aslani.moshaver@gmail.com
3. **Corresponding Author**: Professor, Department of Counseling, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. **Email:** m.esmaeili@atu.ac.ir
4. Associate Professor, Department of Counseling, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran**. Email:** naeimi@atu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research

Received: 16 May 2024
Revised: 30 June 2024
Accepted: 10 July 2024
Published: 15 July 2024

Keywords
Counseling Model,
Optimal Choice,
Islamic Counseling,
The Quran.

ABSTRACT

Objective: Counseling is deeply intertwined with cultural and value-based topics, manifesting in counselor and client interactions. Therefore, it is essential to examine counseling from a religious perspective and incorporate its teachings into practice. This study identifies the foundations of the counseling model of optimal choice based on Quranic verses.

Method: This qualitative research utilized a library-documentary method for data collection. The analytical community included all Quranic verses, their interpretations, and relevant databases. These sources were identified and then purposefully and continuously studied and analyzed. The research sample, or "units of analysis," comprised words, topics, and phrases related to counseling, optimal choice, and action in the Quran and the Noor Tafsir by Mohsen Qara'ati. Thematic analysis was used to identify themes, and data collection was conducted using selected keywords through the online Quranic lexicon, the Islamic Encyclopedia (online), and direct reference to the Quran.

Results: The analysis identified eight organizing themes: alignment with the optimal system of existence, unification of internal dualities, self, individual meaning-making system, cognitive capacities and resources, spiritual management of emotions, integrated self-development management, and optimal coping style. These organizing themes were categorized into four overarching themes for the foundations of the counseling model of optimal choice: optimal motivation, optimal attitude, optimal emotion, and optimal action.

Conclusion: The teachings of the Quran outline a path for individual and social excellence. Applying these findings can be effective in counseling.
.

Cite this article

Aslani, T., Esmaeili, M., & Naeimi, E. (2024). Foundations of the Counseling Model of Optimal Choice based on Quranic Verses. *Applied Issues in Islamic Education*, 9 (2), 7-28. https://dx.doi.org/10.61186/qaiie.9.2.9

© The Author(s). Publisher: Academy of Scientific Studies in Education.

مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی
شاپاالکترونیکی: ۴۰۷۷-۲۵۸۸ شاپا چاپی: ۳۱۵۱-۲۵۸۸
پژوهشکده مطالعات آموزش‌وپرورش
وزارت آموزش‌وپرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
پژوهشکده تعلیم‌وتربیت

مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن مبتنی بر آیات قرآن کریم[1]

طاهر اصلانی[2] | معصومه اسمعیلی[3] ✉ | ابراهیم نعیمی[4]

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری دانشجو است.

۲. دانشجوی دکتری، گروه مشاوره، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. **رایانامه:** aslani.moshaver@gmail.com
۳. **نویسنده مسئول:** استاد، گروه مشاوره، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. **رایانامه:** m.esmaeili@atu.ac.ir
۴. دانشیار، گروه مشاوره، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. **رایانامه:** naeimi@atu.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
پژوهشی

دریافت: ۲۷ اردیبهشت ۱۴۰۳
بازنگری: ۱۰ تیر ۱۴۰۳
پذیرش: ۲۰ تیر ۱۴۰۳
انتشار: ۲۵ تیر ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها
الگوی مشاوره،
انتخاب احسن،
مشاوره اسلامی،
قرآن کریم.

چکیده

هدف: مشاوره با موضوعات فرهنگی و ارزشی در هم تنیده است و در تعاملات مشاور و مراجع این ارزش‌ها خود را نشان می‌دهد، به‌همین‌خاطر لازم است مشاوره از دیدگاه دین مورد بررسی قرار گرفته و آموزه‌های آن در مشاوره به‌کار گرفته شود. این پژوهش با هدف شناسایی مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن بر اساس آیات قرآن کریم انجام شده است.

روش: پژوهش حاضر، پژوهشی کیفی و روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای – اسنادی است. جامعه تحلیلی پژوهش شامل کلیه آیات قرآن کریم به‌همراه تفاسیرشان، پایگاه‌های اطلاعاتی مرتبط با موضوع پژوهش بوده که ابتدا شناسایی و سپس به‌صورت هدفمند به‌طور عمیق و مستمر مورد مطالعه و تجزیه‌وتحلیل قرار گرفته است. نمونه پژوهش یا «واحدهای تحلیل» در این پژوهش شامل کلمه‌ها، موضوعات و عبارت‌های مرتبط با مشاوره، انتخاب و اقدام احسن در قرآن کریم و تفسیر نور محسن قرائتی بوده است. برای تجزیه‌وتحلیل شناسایی مضامین از روش تحلیل مضمون استفاده شد، برای گردآوری داده‌ها کلید واژه‌های انتخاب‌شده با استفاده از سایت برخط معجم قرآن کریم، دانشنامه اسلامی (برخط) و مراجعه مستقیم به قرآن کریم انجام شد.

یافته‌ها: با بررسی نکات و مفاهیم مرتبط ۸ مضمون سازمان‌دهنده «هم‌سو شدن با نظام احسن هستی، وحدت بخشی به دوسوگرایی های درونی، خود، نظام معنی‌سازی فردی، ظرفیت‌ها و امکانات شناختی، مدیریت معنوی هیجانات، مدیریت یکپارچه رشد خود، سبک مقابله احسن» شناسایی شد. با دسته‌بندی مضامین سازمان‌دهنده ۴ مضمون فراگیر برای مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن شامل انگیزش احسن، نگرش احسن، عاطفه احسن و کنش احسن شناسایی شد.

نتیجه‌گیری: آموزه‌های قرآن کریم مسیر تعالی فردی و اجتماعی را برای انسان ترسیم می‌کند. به‌کار گیری این یافته‌ها می‌تواند در مشاوره مؤثر باشد.

استناد
اصلانی، طاهر، اسمعیلی، معصومه، و نعیمی، ابراهیم (۱۴۰۳). مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن مبتنی بر آیات قرآن کریم. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۹ (۲)، ۲۸-۷.
https://dx.doi.org/10.61186/qaiie.9.2.9

ناشر: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
© نویسندگان.
CC BY NC

مقدمه

معنویت[۱] و مذهب[۲] در حال تبدیل شدن به یک مفهوم چند بُعدی با معنی است و به یک عامل تأثیرگذار در عرصه روان‌درمانی، مراقبت و بهداشت روان تبدیل شده است (هانسن، نیلسون، اریکسون، فیشر، پدرسون و اسمیت[۳]، ۲۰۲۳؛ بوش، جمسون، باررا، فیلیپس، لانچر، ایوانس، جکسون، استنلی[۴]، ۲۰۱۲؛ دالمن، کوب، فرای[۵]، ۲۰۰۱). انسان در همه حال و مخصوصاً در شرایط برخورد با سختی‌ها و مشکلات، نیازهای معنوی بیش‌تری دارد (الکونین، براون و نیکر[۶]، ۲۰۱۴؛ کورساو دومفه[۷]، ۲۰۲۰؛ اونیشی، ایلیچکو، ایگبدیون و ایسیادی [۸]، ۲۰۲۱). حتی در علم پزشکی هم برخی از پزشکان از دعا و عبادت برای موفقیت در کار خود و برای سلامت بیماران خود استفاده می‌کنند، آن‌ها دنبال درک بیش‌تر از خود و ارتباط با یک دلیل، هدف یا ایمان بزرگ‌تر هستند (یوسل[۹]، ۲۰۲۲؛ اشمیت و رافلر[۱۰]، ۲۰۲۱). تعداد قابل توجهی از از افراد در مشاغل مختلف روش‌های معنوی و مذهبی عبادت/ مراقبه[۱۱]، مشارکت مذهبی[۱۲] و ایمان[۱۳]را برای کنار آمدن با مشکلات شغلی خود انتخاب می‌کنند. فعالیت‌ها و باورهای مذهبی می‌تواند فرد را در مواجه با درد و رنج ناشی از بیماری‌ها، ناکامی‌ها و سختی‌ها آرام کند (گادویو آلن[۱۴]، ۲۰۱۷؛ کیمویم[۱۵]، ۲۰۱۸؛ اشمیت و رافلر، ۲۰۲۱) و به بصیرت لازم برای رسیدن به شادمانی، سرزندگی، خودمراقبتی جسمانی، روانی و اجتماعی دست یابند (پیروی، نسلی اصفهانی، طهمورسی و مقیم بیگی، ۱۴۰۱؛ پرزور، ۱۴۰۰، چابکی‌نژاد و صابراشکذری، ۱۳۹۸). دیندر دشواری‌ها با توضیحاتی درباره حوادث غیر منتظره و با روش امیدوار ساختن، باعث آرامش فرد می‌شود (نواب، کلانتری و جوادزاده، ۱۳۹۳). قرآن کریم پیامد و نتیجه ذکر و یاد خدا را، اطمینان و آرامش دل افراد بیان می‌کند (رعد: ۲۸) و زندگی بدون حضور خدا را زندگی سخت، همراه تنش و دشواری توصیف کرده است (طه: ۲۴). دینداری با بخشش بیش‌تر، بخشش بیشتربا کاهش خصومت و کاهش خصومت با سلامت ذهنیبهتر مرتبط است (لاتجن، سیلتن و فلانلی[۱۶]، ۲۰۱۲).

مبانی نظری

مشاوره با هدف حل مسائل مراجع و همین‌طور رشد و تغییرات هماهنگ در جهت انتخاب‌های کلی مراجع در جریان مشاوره از طریق فراهم آوردن یک محیط امن شکل می‌گیرد هرچه این فرایند بیش‌تر با فرهنگ مراجع نزدیک‌تر باشد، اثرات آن به‌دلیل مقبولیت حسی و درک روشن‌تر، سریع‌تر و عمیق‌تر و پایدارتر خواهد بود (اسمعیلی، شاداب‌مهر و دهدست، ۱۴۰۲: ۷۴). در کنار ظهور نظریه‌های مختلف مشاوره و روان‌درمانی، مشاوره‌های معنوی و دینی نیز مورد توجه قرار گرفته است. رویکردهای دینی

1. spirituality
2. religion
3. Hansen, K. L., Nielsen, S. L., Erekson, D. M., Fischer, L., Pedersen, T. R., & Smith, T. B.
4. Bush, A. L., Jameson, J. P., Barrera, T., Phillips, L. L., Lachner, N., Evans, G., & Stanley, M. A.
5. Daaleman, Timothy P., Ann Kuckelman Cobb, and Bruce B. Frey.
6. Elkonin, D., Brown, O., & Naicker, S.
7. Korsah, K. A., & Domfeh, K. A
8. Onyishi, C. N., Ilechukwu, L. C., Aigbodion, V., & Eseadi, C
9. Salih Yucel
10. Schmid, Cindy t & Roffler, Marissa
11. prayer and/or meditation
12. religious engagement
13. faith
14. Godoy, A., & Allen, N.
15. Kim, H. S., & Yeom, H. A.
16. Laura J. Lutjen, Nava R. Silton & Kevin J. Flannelly

تغییرات عمیق در باورها و افکار، مداخلاتی را در برمی‌گیرد که با بررسی منتقدانه ارزش‌ها، باورها و وابستگی‌های متقابل فرد با محیط و اجتماع صورت می‌گیرد به این معنا که تغییر در انسان، در منظومه اعتقادی فرد نهادینه می‌شود که بیان‌گر یک تغییر اساسی در دیدگاه و نگرش اوست (اسمعیلی، دهدست، قبادی و عسکری، ۱۳۹۹: ۱۱). مشاوره معنوی[1] مداخله‌ای است که بر ایمان مراجع متکی است و مشاور به مراجعان کمک می‌کند تا مسائل معنوی را که می‌تواند سلامت عمومی و راهبردهای مقابله‌ای آن‌ها را بهبود بخشد، را کشف کنند؛ این رویکرد نگرش مراجع را تغییر می‌دهد و به مشکلات روانی- معنوی می پردازد (سجادی، نیازی، خسروی، یعقوبی، رضایی و کوئینگ[2]، ۲۰۱۸: ۸۰). بسیاری از اعمال مذهبی (مانند مدیتیشن، تمرکز، دعا، فعالیت‌های متفکرانه) چیزی را برمی‌انگیزند که در ادبیات «پاسخ آرامش[3]» نامیده می‌شود و به کاهش فعالیت سیستم عصبی سمپاتیک، کاهش تنش عضلانی، کاهش فعالیت قدامی کمک می‌کند (جونز[4]، ۲۰۰۴: ۳۲۳). معنویت و دین منابع مقابله‌ای روان‌شناختی مؤثری برای درمان‌گر و مراجع در درمان اختلالات روان‌شاختی هستند و یکی از نواقص عمدهٔ نظام‌های درمانی رایج فراموش شدن بُعد دین و معنویت در فرایند حل مشکلات است (الکونین و همکاران، ۲۰۱۴: ۱۱۹).

از آن‌جایی‌که افراد دارای ابعاد جسمانی، روانی، اجتماعی، معنوی و فرهنگی در هم‌تنیده مؤثر می باشند لازم است سواد معنوی[5] به‌عنوان یکی از اجزای مهم درمان برای حل مشکلات لحاظ شود (هولمبرگ، جنسن و وتیر[6]، ۲۰۲۱: ۷۹). می‌توان گفت یک زندگی مذهبی کامل و رضایت بخش دارای مزایای بالقوه درمانی است (لاتجن و همکاران، ۲۰۱۲: ۴۷۶) و در حقیقت، انسان‌گرایی غربی با نفی خدا، روح و هستی مجرد از منابع علمی، انسان را منحصر در بدن، امیال و احساساتش دانست و بدین جهت ملاک و انتخاب‌های رفتاری و اخلاقی فرد را میل درونی و در نهایت رضایت‌مندی فردی او قرار داد و راه کسب آگاهی و شناخت انسان را محدود و منحصربه عالم مادی کرده است (احمدی، ۱۴۰۱: ۳۰؛ پورسیدآقایی و اسمعیلی، ۱۴۰۲: ۵۸؛ میردریکوندی، ۱۴۰۲: ۲۳) و برای فعالیت‌های معنوی روش‌ها و فعالیت‌های جایگزین مانند مراقبه[7] را پیشنهاد می‌کنند در این دیدگاه‌ها معنویت به‌صورت یک عامل چندبُعدی مفهوم‌سازی می‌شود که شامل یک زمینه شخصی، بین شخصی و فرا فردی است که از سه حوزه به هم مرتبط خودیابی[8]، روابط[9] و محیط آگاهی[10] شکل می‌گیرد و از تکنیک‌های مدیتیشن نظیر ذهن آگاهی[11]، مهربانی و شفقت[12]، دعا[13] و تکنیک‌های محیطی شفابخش[14] در درمان استفاده می‌شود (دالانی، باریر و هلمینگ[15]،۲۰۱۱: ۲۲؛ جونز[16]، ۲۰۰۴: ۳۲۳)؛ در حالی‌که براساس رویکرد قرآنی، سلامت انسان به‌صورت پیوستاری از زندگی خدامحور است که در آن انسان سالم کسی است که اول دارای شناخت صحیح از خود، جهان، خالق خود و هدف آفرینش است و درگام بعدی رفتارها و عواطف و احساسات خود را در مسیر خدامحوری تنظیم می‌کند (اسمعیلی، ۱۳۹۳: ۵۱؛ اسمعیلی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳). رویکرد توحیدی، مقصد رشد انسان را نامحدود و خلیفه‌اللهی مدنظر قرار می‌دهد و انسان

1. Spiritual counseling
2. Harold G. Koenig
3. relaxation response
4. JAMES W. JONES
5. spiritual literacy
6. Holmberg, Ase. Jensen, Per. & Vetere, Arlene.
7. meditation
8. self-discovery
9. relationships
10. eco-awareness
11. mindfulness
12. loving-kindness
13. prayer
14. healing environmental techniques
15. Delaney, C., Barrere, C. & Helming, M.
16. JAMES W. JONES

برای رسیدن به منتهای رشد خود و مقام خلافت الهی نخست باید در مسیر آموزش توحیدی قرار بگیرد، آن‌ها را بفهمد و سپس حقایق آن‌ها را در جان خود پیاده کند (احمدبرآبادی، ۱۳۹۳: ۱۹۸). روان‌شناسی اسلامی، دانشی حقیقت‌محور است که با بررسی قواعد حاکم بر سازمان‌یافتگی‌های روانی، فرایندهای زیرین و نمودهای رفتاری انسان، می‌تواند به پشتوانه عقل و منابع اسلامی و روش‌های معتبر عقلی، نقلی، شهودی و تجربی، یک نظام جامع روان‌شناسی ارائه دهد (مصباح و ابوترابی، ۱۳۹۸: ۵۵؛ احمدی، ۱۴۰۱: ۳۰) و به مراجع کمک می‌کند نقاط قوت خود را که خداوند در طبیعت انسان آفریده است، کشف کرده و از آن‌ها به‌درستی استفاده کند (یوسل، ۲۰۲۲: ۲). از نگاه هستی‌شناسی اسلامی هر چیزی که در جهان آفریده شده است، در بهترین شکل خود است و خداوند، آفریدگار بهترین‌هاست؛ (اسمعیلی، ۱۳۹۳: ۳۶). روان‌شناسی اسلامی در صدد است جایگاه انسان را در عالم هستی به دقت بررسی کرده و میزان تأثیر و تأثر او را از نظام هستی به‌عنوان موجودی پویا و رو به رشد بشناسد (میردریکوندی، ۱۴۰۲: ۲۴). مشاور رویکرد توحیدی در ارتباط با مراجع باید او را به سمتی هدایت کند که در هر ارتباطی بهترین انتخاب و جلوه‌گری خود را برای انجام عمل داشته و اعمالش را بدون این‌که در ارتباط با کار طرف مقابل در نظر بگیرد، متمرکز بر نقش سازنده و اصلاح‌گرانه خود صورت دهد. که در این حالت، منظومه معیوب در یک فرایند حلقوی تغییر خواهد کرد و در نهایت هدف آفرینش انسان که رشد و وسعت‌یافتگی شخصی و اجتماعی است، نیز اتفاق خواهد افتاد (اسمعیلی و همکاران، ۱۴۰۲: ۷۵).

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی در حوزه روان‌شناسی و مشاوره اسلامی انجام شده است. رفیعی هنر و آذربایجانی (۱۴۰۲) به بررسی تاریخچه روان‌شناسی اسلامی در ایران پرداخته و وضعیت گذشته، حال و چشم‌انداز آینده آن‌را بررسی کرده و بیان می‌کنند روند روان‌شناسی اسلامی در قرن حاضر چهار مرحله تمهید، پالایش و موج اول تأسیس دوره مقایسه و دوره موج دوم تأسیس را طی کرده است. اسمعیلی (۱۳۹۳) ارائه الگوی خانواده درمانی سهم‌گذاری در حل تعارضات خانواده را با استفاده آموزه‌های قرآنی ارائه کردند و بعداً پژوهش‌هایی را نیز در این موضوع انجام شد؛ از جمله مطالعه کیفی الگوی سهم‌گذاری در مشاوره با رویکرد اسلامی و نقش آن در پایداری تغییرات نوع اول، دوم، سوم مراجعان (اسمعیلی و همکاران، ۱۳۹۹) و تدوین و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسش‌نامه سبک زندگی سهم‌گذارانه (اسمعیلی، شاداب‌مهر و دهدست، ۱۴۰۲). بررسی ترحمی اصل و همکاران (۱۴۰۱) نشان می‌دهد که روان‌شناسی موجود دارای کاستی‌هایی شامل سوءگیری، خطای مبانی، باسازگاری فرهنگی اعتقادی، محدودیت و انحصار روش‌مندی، ناکارآمدی و ارزش‌مداری می‌باشد. کاویانی آرانی (۱۳۹۷) پژوهشی را با عنوان دورنمایی از روان‌شناسی اسلامی (قرآن بنیان)، به‌عنوان یک «مکتب روان‌شناختی» انجام داده و به این نتیجه رسیده است که مسائل و موضوعات این مکتب روان‌شناختی دینی باید از جامعه و متون اسلامی اخذ شود. بررسی کیوان، دریابیگی و علی‌محمدی (۲۰۱۹) نشان می‌دهد مراقبت دینی و معنوی می‌تواند به کاهش شدت درد بیماران جسمی کمک کند و می‌تواند رضایت این بیماران را با کنترل درد افزایش دهد. بررسی

سجادی، نیازی، خسروی، یعقوبی و کوئینگ[1] (۲۰۱۸) نشان می‌دهد مشاوره معنوی با پیشرفت چشم‌گیر در زنان ایرانی مبتلا به سرطان همراه است. های، فرانکلین، دینیتو و اوریلیو[2] (۲۰۱۹) طی اولین بررسی نظام‌مند، فراتحلیل اثربخشی مداخلات معنوی- مذهبی[3] در درمان سوء مصرف مواد را از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۸ را مورد بررسی قرار دادند. بررسی‌ها نشان می‌دهد استفاده از مداخلات مذهبی در درمان سوء مصرف مواد به‌طور معنی‌داری مؤثر بوده است. احمدبرآبادی (۱۳۹۳) به تدوین الگوی مشاوره‌ای اسماء حسنا بر اصلاح تصور از خدا و کاهش استرس، اضطراب و افسردگی پرداخته است. نتایج نشان داد که این الگو بر اصلاح تصور از خدا و کاهش افسردگی، اضطراب و استرس مؤثر است.

خلجی (۱۳۹۶) اثربخشی الگوی مشاوره اسماء حسنا را بر کیفیت رابطه والد - فرزندی بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که این الگو با تغییر نگرش نسبت به خدا و هم‌چنین آشنایی افراد با اسماء حسنا بر بهبود کیفیت رابطه والد – فرزندی مؤثر است. آموزش گروهی مثبت نگری با تأکید بر قرآن و آموزه‌های اسلامی باعث افزایش متغیر امید و زیرمقیاس‌های آن شده است (فرنام و حمیدی، ۱۳۹۵). در سال‌های اخیر پژوهش‌های قابل توجهی در حوزه روان‌شناسی و مشاوره اسلامی انجام یافته است، اما این پژوهش‌ها بیش‌تر به‌صورت مقایسه‌ای، تلفیقی و کمّی بوده و کم‌تر از زاویه نگاه قرآن به مبانی، اصول و روش‌های مشاوره‌ای پرداخته شده است. مراجعه به قرآن کریم می‌تواند گشاینده راهی نو برای یافته‌های جدید علمی و یافتن راه‌حل‌های تازه برای دردهای قدیمی و عمیق انسان باشد. این پژوهش با توجه به اشارات متعدد قرآن کریم به موضوع تکریم انسان و یادآوری قابلیت‌های بالقوهٔ وجودی وی و توصیه به رشد فضیلت‌های فردی و اجتماعی از راه انتخاب گزینه‌های بهتر، به‌دنبال شناسایی مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن با توجه به آیات قرآن کریم است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر، پژوهشی کیفی و روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای - اسنادی بود. جامعه تحلیلی پژوهش شامل کلیه آیات قرآن کریم به‌همراه تفاسیرشان، پایگاه‌های اطلاعاتی مرتبط با موضوع پژوهش بوده که ابتدا شناسایی و سپس به‌صورت هدف‌مند به‌طور عمیق و مستمر مورد مطالعه و تجزیه‌وتحلیل قرار گرفته است.

نمونه پژوهش یا «واحدهای تحلیل» در این پژوهش شامل کلمه‌ها، موضوعات و عبارت‌های مرتبط با مشاوره، انتخاب و اقدام احسن در قرآن کریم و تفسیر نور محسن قرائتی بوده است. برای شناسایی مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن از روش تحلیل مضمون[4] استفاده شد، این روش تحلیل داده‌های متنی پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (براونو کلارک[5]، ۲۰۰۶). از سوی دیگر، تحلیل مضمون ابزار پژوهشی منعطف و مفیدی است که به‌علت عدم وابستگی به چارچوب‌های نظری قبلی، در امور مختلف کاربرد دارد (بابایی، ملازینل، صحرایی و اسمعیلی، ۱۴۰۰). مراحل تحلیل داده‌ها بر

1. Sajadi, M., Niazi, N., Khosravi, S., Yaghobi, A., Rezaei, M., & Koenig, H. G.
2. Hai, A. H., Franklin, C., Park, S., DiNitto, D. M., & Aurelio, N
3. spiritual/religious
4. thematic analysis
5. Braun, V., & Clarke, V.

اساس فرایند سه‌مرحله‌ای تحلیل مضمون کینگو هاروکز[1] (۲۰۱۰) شامل کدگذاری توصیفی، تفسیری و یکپارچه‌سازی از طریق مضامین فراگیر انجام شده است. درگام اول آشنایی با متن، با مطالعه اولیه و چندبارهٔ قرآن کریم و تفسیر نور به نوشتن ایده‌های اولیه اقدام شد. در گام دوم برای ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری بعد از آشنایی با متن‌های انتخابی و ایجاد فهرستی اولیه از ایده‌های موجود در داده‌ها و نکات جالب آن‌ها، داده‌های متنی به قسمت‌های فهمیدنی و استفاده‌پذیر مانند بند و عبارت تبدیل و کدهای اولیه/ یا مفاهیم اولیه شکل گرفت.

برای جست‌وجو و شناخت مضامین، به استخراج مضامین از کدهابه پالایش و بازبینی مضامین پرداخته شد که خروجی این مرحله مضامین پایه بود. سپس در مرحله یکپارچه‌سازی، بعد از مرتب کردن مضامین بر اساس جایگاه آن‌ها در شبکه مضمونی، در سطحی کلان‌تر مضامین پایه مشابه که قابلیت تشکیل مضامین فراگیرتری داشتند گردآوری و مضامین سازمان‌دهنده را تشکیل شد و با تکرار این فرایند به‌صورت رفت و برگشت، مضامین فراگیر به‌دست آمد.

به‌منظور برای اعتمادپذیری[2] نتایج به معیارهای چهارگانه باورپذیری[3]، انتقال‌پذیری[4]، وابستگی[5] و تأییدپذیری[6] که توسط لینکلن و گوبا[7] (۱۹۸۵) مطرح شده است، در تمامی مراحل کار مورد توجه قرار گرفت. برای تحقق باورپذیری از قرآن کریم و تفسیر نور محسن قرائتی استفاده شد و به آیات قرآن کریم و جملات تفسیر نور ارجاع دقیق داده و در داخل متن نیز توضیح داده شد. به جهت انتقال‌پذیری، روش انجام پژوهش به روشنی توضیح داده شده است و برای اسناددهی معتبر تمامی جملات بدون دخل و تصرف بیان شد. در جهت تحقق وابستگی نیز تلاش شد تا مراحل انجام پژوهش برای تمامی منابع به صورت یکسان و با روش مشخص طی شود. در راستای تأییدپذیری پژوهش‌گر کوشیده است تا نگرش‌های شخصی خود در حین مطالعه و تحلیل داده‌ها دخالت ندهد و در تفسیرهای ارائه‌شده به جملات عینی کتاب‌های اصلی ارجاع داده شود. هم‌چنین در مراحل مختلف مطابقت کدهای اولیه با کدهای پایه و فراگیر و گزاره‌ها توسط ۳ تن از متخصیص مشاوره اسلامی بررسی و نظرات ایشان اعمال شده است.

یافته‌ها پژوهش

برای استخراج مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن، ابتدا منابع پژوهش بررسی و آیات مرتبط و تفسیر مربوط به آن‌ها مورد مطالعه قرار گرفت. بعد از بررسی آیات و نکات تفسیری جمع‌آوری شده، ۲۴۰۴۱ کلمه مرتبط با مبانی و اصول الگوی مشاوره انتخاب احسن، انتخاب و یادداشت شد. با بررسی مجدد و چندباره عبارات انتخاب‌شده از آیات قرآن کریم و تفسیر نور، ۱۷۰ مفهوم اولیه/ کد اولیه استخراج شد. مفاهیم اولیه مرتبط با هم در یک مجموعه کلی‌تر و در قالب ۳۱ مضمون پایه طبقه‌بندی شدند. در مرحله بعد با طبقه‌بندی مضامین پایه مشابه، ۸ مضمون سازمان‌دهنده به‌دست آمد. در جدول ۱ مفاهیم اولیه، مضمون‌های پایه و مضمون‌های سازمان‌دهنده و فراگیر ارائه شده است.

---

1. King & Horrocks
2. trustworthines
3. credibility
4. transferability
5. dependability
6. Conformability
7. Lincoln, Y. S & Guba, E. G

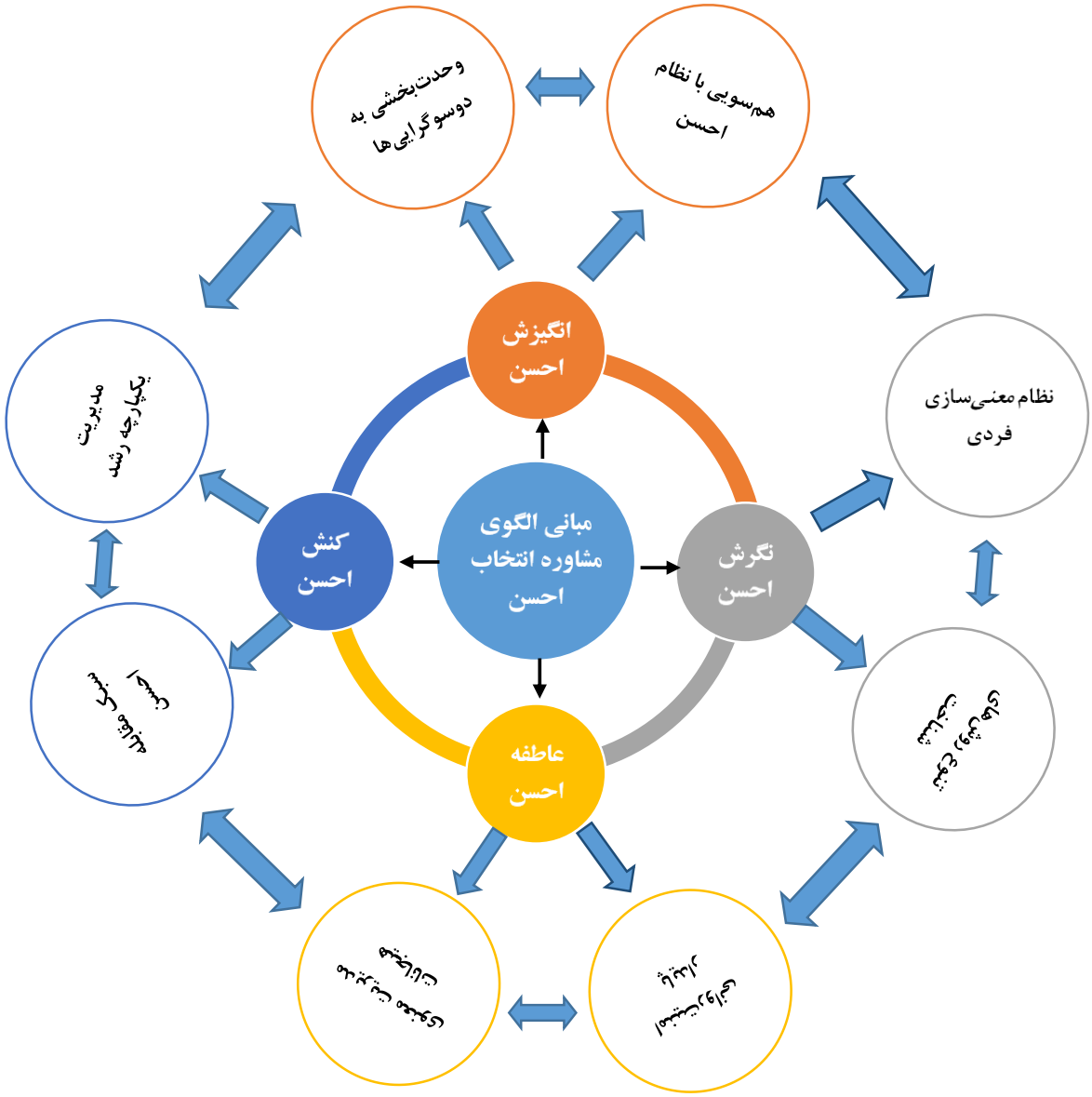
جدول ۱: نتایج تحلیل مضمون

مفهوم‌های اولیه	منبع	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
هدف‌دار بودن هستی، ظرفیت و هدایت موجودات دلیل بر هدف‌مندی آفرینش، علم و حکمت بی‌نهایت خداوند پایه هدایت واقعی	تفسیرنور، ج ۱۰، ص ۴۵۱	هدف‌مندی خلقت	هم‌سو شدن با نظام احسن هستی	انگیزش احسن
حرکت انسان به‌سوی خدا، حرکت اجباری جوامع بشری در چارچوب قوانین ثابت الهی	تفسیرنور، ج ۱، ص ۴۲۸	بازگشت نهایی انسان به سوی خدا		
عدم امکان انتخاب احسن بدون هدایت الهی، کافی نبودن علوم و تجربه‌های بشری، ضرورت علم و حکمت الهی برای تدبیر امور نیاز به تقوای الهی برای رستگاری علاوه‌بر عقل و خرد	تفسیرنور، ج ۸، ص ۳۰۴؛ ج ۲، ص ۲۶۰؛ ج ۶، ص ۱۹۶؛ ج ۸، ص ۳۰۴	نیازمندی انسان به راهنمایی الهی		
عقل و غریزه دو عامل متفاوت حرکت در انسان، اندیشه، تعقّل و وجدان در مقابل غرایز	تفسیرنور، ج ۱۰، ص ۵۷۰	تقویت انتخاب‌های عقلانی در برابر انتخاب‌های لذت محور	وحدت‌بخشی به دوسوگرایی‌های درونی	
دوست داشتن خود، قوی‌ترین غریزه در انسان زیبایی‌های مادی و معنوی زمینه ساز ا صلی ع شق‌ورزی انسان، خودمحوری و دیگرمحوری در نق طه م قا بل خدامحوری، عشق‌ورزی غیرمؤمنان براساس تخیل، جهل، تقلید و هوس زودگذر، مؤمن مشتاق کمالات و زیبایی‌های فناناپذیر، ظهور خودمحوری در طاغوت، عدم یأس در مؤمنان	تفسیرنور، ج ۳، ص ۵۸۵؛ ج ۱، ص ۲۵۳	حرکت از خودمحوری به توحیدمحوری		
فراگیر بودن افراط و تفریط در افراد، ضد ارزش بودن زیاده‌روی و کم‌کاری، ضرورت میانه‌روی حتّی در کارهای نیک	تفسیرنور، ج ۵، ص ۳۹۹ و ۵۰	اعتدال در برابر افراط و تفریط		
ارزشمند بودن دوران آگاهی در طول عمرانسان، ضرورت آگاهی افزایی از طریق تجربه و پر سش همی شه و هرجا، ارزش بودن پژوهش و کنجکاوی، هم‌سو بودن علم و دانش با شریعت	تفسیرنور ج ۶، ص ۵۵؛ ج ۱، ص ۴۱۵؛ ج ۵، ص ۶۱؛ ج ۱، ص ۴۱۷ و ۴۱۵؛ ج ۲، ص ۵۷۸	یادگیری مستمر	نظام معنی سازی فردی	نگرش احسن
وجود وجدان اخلاقی و شناخت فطری خوبی‌ها و بدی‌ها در انسان، آگاهی درونی عامل اصلی پذیرش یا عدم پذیرش در انسان‌ها، نهفته بودن حقایق دین در نهاد انسان	تفسیرنور، ج ۱۰، ص ۳۰۷؛ ج ۱۰، ص ۵۷۱	قضاوت اخلاقی درون‌زاد		
خردورزی معیار اصلی ارزشمندی انسان، مقدم بودن اندیشیدن بر ایمان و عبادت، عقل و خرد زمینه‌ساز	تفسیرنور، ج ۱، ص ۴۲۷ و ۶۷۷؛ ج ۸، ص ۴۳۵؛ ج ۶، ص	اندیشه‌ورزی		

مفهوم‌های اولیه	منبع	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
انتخاب درست، هدایت پذیری و توفیق الهی، عدم به‌کارگیری فکر و تعقّل عامل قهرالهی و سقوط انسان، اهمیت استمرار در اندیشیدن توأم با یاد خدا	۳۰۹؛ ج ۵، ص ۳۳۰؛ ج ۹، ص ۷۶			
تفاوت داشتن انسان‌ها با هم حتی پیامبران، اولیاء و پرهیزگاران وجود تفاوت‌های حکمت‌آمیز خدادای در خلقت و طبیعت انسان‌ها تفاوت انسان‌ها از لحاظ سطح شناخت و ظرفیت روانی	تفسیرنور، ج ۵، ص ۷۸؛ ج ۱۰، ص ۱۶۱	توجه به توانمندی های فردی		
نقش اصلی و غالب ارادهٔ انسان‌ها در ساختن جامعه و آینده، ارزشمندی انتقال تجربه و دانش از نسل‌های گذشته، تعصّباتِ نژادی وقبیله‌ای عامل مقاومت در برابر حقّ، نفی پیروی و انتقال آداب و رسوم و عقاید غیرمنطقی نیاکان	تفسیرنور، ج ۳، ص ۳۳۸	تعامل نقادانه فرهنگی و اجتماعی		
تعدد ابزارهای کسب شناخت و آگاهی، کامل بودن ابزارهای شناخت	تفسیرنور، ج ۶، ص ۵۵	روش‌های مادی شناخت	ظرفیت‌ها و امکانات متنوع شناختی	
عدم محدویت برای کسب شناخت و آگاهی در انسان، روش‌های معنوی معتبر شناخت: وحی، کتب آسمانی، الهام، شهود، فرقان، فطرت، عقل، تقوا، دل	تفسیرنور، ج ۶، ص ۱۲۱؛ ج ۳، ص ۳۰۵	ابزارها و روش‌های معنوی کسب شناخت		
توانایی کنترل و مهار غرائز خود، تسلط انسان پرهیزگار بر خویشتن مدیریت هیجانات با انگیزه توحیدی، ضرورت کنترل هیجانات	تفسیرنور، ج ۵، ص ۴۵۱؛ ج ۱، ص ۶۰۹	توانایی کنترل غرایز و تکانه‌ها	مدیریت معنوی هیجانات	عاطفه احسن
امکان هماهنگی احساسات با اعتقادات، امکان حاکمیت تعقّل و تدبیر، بر احساسات و عواطف در امور زندگی، مدیریت هیجانات و غرایز در مسیر توحید	تفسیرنور، ج ۲ ص،۶۳؛ ج ۳، ص ۲۶۹؛ ج ۶، ص ۱۱۱	جهت دهی معنوی به هیجانات		
آرامش مقدمه پیروزی، آرامش هدیه‌ای از طرف خدا برای مؤمنان، رسیدن به دل آرام و نفس مطمئنه با ذکر خدا، آرامش و امنیت ویژگی ممتاز جامعه دینی	تفسیرنور، ج ۲، ص ۴۶۳؛ ج ۱۰، ص ۴۸۰؛ ج ۴، ص ۱۳۷	آرامش هدیه الهی	امنیت روانی پایدار	
محافظت ایمان و عمل صالح از انسان در برابر بیماری‌های روحی و روانی مثل ترس و اندوه		آرامش مانع بیماری جسم و روان		
درونی بودن پذیرش و عدم پذیرش در انسان، عدم اجبار مردم توسط خداوند برای پذیرش هدایت، آزمایش انسان بر اساس آگاهی و آزادی، استوار بودن تربیت و ایمان بر آزادی و انتخاب	تفسیرنور، ج ۴، ص ۱۳۴ و ۵۷۵؛ ج ۳، ص ۱۷۳؛ ج ۶، ص ۳۵۳ و ۲۶۲؛ ج ۵، ص ۱۹۱؛ ج	آزادی انتخاب	مدیریت یکپارچه رشد خود	کنش احسن

مفهوم‌های اولیه	منبع	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
آزادی انسان در انتخاب و چگونگی عمل خویش،	۱۰، ص ۳۲۵؛ ج ۳، ۲۲۲؛ ج ۵، ص ۲۵؛ ج ۲، ص ۵۹۷ و ۵۲۷			
انسان عامل و مسئول رشد روانی خود، تعدم محدودیت رشد روانی انسان، امکان تغییر فطرت توحیدی	تفسیرنور، ج ۸، ص ۲۸۹	عاملیت در تحولات روانی		
شروع اصلاحات از خود، تقدم خودسازی بر جامعه‌سازی، تغییر و اصلاح فرد زمینه اصلاح جامعه	تفسیرنور، ج ۱۰، ص ۱۳۰ و ۵۰۱	تقدم رشد و اصلاح خود		
فراهم شدن زمینه‌های رشد و کمال انسان از سوی خدا، تزکیه و پاک‌سازی نفس از طریق دستورات دینی، ستایش خداوند عامل رشد انسان	تفسیرنور، ج ۱۰، ص ۲۶ و ۵۰۰	تعیین مسیر رشد در قرآن		
تأثیر رفتار در بینش و شخصیت، تأثیرپذیری رفتار از انگیزه‌ها، دیدگاه‌ها، اعتقادات و شخصیت؛ نیت عامل مؤثر در هدایت، تخیلات درونی مقدّمه رفتار بیرونی	تفسیرنور، ج ۳، ص ۳۰۶؛ ج ۶، ص ۲۸۰	کل‌نگری روانی رفتاری		
ارز شمند شدن عمل با تداوم آن، تداوم عمل نیک زمینه ساز رشد و تحول، تدریجی بودن تکامل رشدی انسان	تفسیرنور، ج ۱، ص ۶۷۶ و ۳۹۰	تلاش مستمر برای رشد خود		
ثبت و نگهداری همهٔ اعمال و حرکات انسان، ماندگاری آثار برخوردهای مثبت و منفی در عمق روح افراد	همان، ج ۸، ص ۳۴۳	قانون ماندگاری اثر	سبک مقابله احسن	
توانایی انسان برای تغییر و اصلاح خود، جامعه و تاریخ، مسئولیت گذشتگان در برابر نسل‌های بعد، ارزشمندی صالح بودن همراه با مصلح بودن، اهمیت مشارکت همگانی برای اصلاح جامعه	تفسیرنور، ج ۱۰، ص ۵۹۰ و ۵۸۸؛ ج ۳، ص ۵۹ و ۲۶۷	کنش‌گری اجتماعی		
عادلانه بودن انتقام و سازنده بودن صبر و بخشش، پیامدهای سازندهٔ حل تعارض رشد مدار، تمرکز انسان‌های رشد یافته بر مقابله احسن و خودداری از مقابله به مثل	تفسیرنور، ج ۸، ص ۴۱۹ و ۴۲۰	حل تعارض رشد مدار		
سفارش قرآن به صبر، خویشتن‌داری و گذشت و مهربانی، صبر مقدمه گذشت و رسیدن به مقامات معنوی، ضرورت افزایش ظرفیت و تحمل افراد در مقابل ناملایمات، نیاز به صبر و تحمل بالا در تعاملات اجتماعی	تفسیرنور، ج ۱۰، ص ۴۹۴؛ ج ۵، ص ۳۳۷	تاب‌آوری اجتماعی		

شکل ۱، مدل تصویری مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن را نشان می‌دهد که در آن مؤلفه‌ها و مضامین به تصویر کشیده شده است. مدل نشان می‌دهد که مؤلفه‌های مختلف با در ارتباط بود و بر هم تأثیرگذار هستند و این اشاره به یکپارچگی رشد خود در انسان دارد که یکی از مبانی الگو است.

شکل ۱: مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش با روش کیفی به شناسایی مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن مبتنی برآن کریم پرداخته شد. با بررسی منابع پژوهش برای شناسایی مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن، مفاهیم متعددی که ریشه در آیات قرآن کریم و تفسیر آن‌ها دارد به‌دست آمد که این مفاهیم بعد از تحلیل و یکپارچه‌سازی، در چهار مضمون فراگیر انگیزش احسن، نگرش احسن، عاطفه احسن و کنش احسن طبقه‌بندی شده‌اند. در ادامه به تبیین مؤلفه‌های الگوی مشاوره انتخاب احسن پرداخته می‌شود.

اولین مؤلفه الگوی مشاوره احسن بُعد انگیزش احسن است که عوامل برانگیزاننده را توصیف می‌کند که به تمامی انتخاب‌ها و اقدامات فرد جهت می‌دهد. مؤلفه انگیزشی الگوی مشاوره احسن شامل دو

مضمون سازمان‌دهنده «هم‌سویی با نظام احسن هستی» و «وحدت‌بخشی به دوسوگرایی‌های درونی» است. این مضامین برگرفته از قوانین حاکم بر نظام هستی و ویژگی‌های فطری انسان‌هاست. از نگاه قرآن کریم تمام هستی با تمام اجزایش بر اساس علم و حکمت بی‌پایان الهی دارای حرکت هدف‌مند و جهت‌دار در جهت رشد و تعالی همه اجزای هستی و رسیدن به مبدأ هستی پیش می‌رود، طی این مسیر با راهنمایی دین و عقل میسر است. انگیزه و هدف زندگی توحیدمحور سازمان‌دهی تمامی فعالیت‌ها، آرزوها، غرایز و امیال در مسیر نظام احسن هستی است. برای تحقق رشد ظرفیت‌های فردی، افراد نیاز دارند تا با «وحدت‌بخشی به دوسوگرایی های درونی» خود در مسیر رشد مستمر استعدادها و توانایی‌هایشان حرکت کنند.

نگاه توحیدی در سایر پژوهش‌ها نیز مود توجه و تأکید است. در منابع اسلامی، هدف غایی انسان آن است که بتواند در مسیر تقرب به خداوند گام بردارد (رشیدی، کشاورز، بهشتی، و صالحی، ۱۳۹۶). طبق پژوهش احمدبرآبادی و همکاران (۱۳۹۴) جهان هستی دارای ادراک و شعور است که تحت نظارت، حفاظت و قدرت و هدایت عامه خداوند به‌سوی مقصدی هدف‌مند در حرکت است. براساس پژوهش‌های مختلف، عنصر توحید، دین و معنویت، بیش از هر عامل دیگری، توان انسجام بخشی و یکپارچه‌سازی شخصیت را دارا است و فرد را از چندگانگی شخصیت و گم‌گشتگی در مسیرهای غیررشدی نجات می‌دهد (هولمبرگ و همکاران، ۲۰۲۱؛ پرزور، ۱۴۰۰؛ شریفی‌نیا و صوری‌چوپانی، ۱۴۰۰؛ اکبری و همکاران، ۱۳۹۹؛ چابکی‌نژاد و صابراشکذری، ۱۳۹۸؛ جلالی تهرانی، ۱۳۸۳) و می‌تواند حل تعارض‌های درونی و افزایش سلامت روان را در پی‌داشته باشد (جونز، ۲۰۰۴؛ الکونین و همکاران، ۲۰۱۴؛ شایق و همکاران، ۱۴۰۰)، خودمراقبتی و تزکیه می‌تواند تسلط نیروهای عقلانی را تقویت و سلامت و سعادت انسان را تضمین کند. با فعال‌سازی بُعد معنوی به‌سرعت می‌توان درمان روانی معنوی را تحقق بخشید (رفیعی و همکاران، ۱۴۰۱) چرا که انسان بر اساس فطرت پاک آفریده شده و به‌سوی کمال راهنمایی شده است و مراجع می‌خواهد در مسیر رشد و شکوفایی حرکت کند (شریفی‌نیا و صوری چوپانی، ۱۴۰۰؛ اکبری و همکاران، ۱۳۹۹؛ شایق و همکاران، ۱۴۰۰؛ جلالی طهرانی، ۱۳۸۳).

نگرش احسن به‌عنوان مؤلفه دوم، توصیف‌کننده مبانی شناختی الگوی مشاوره انتخاب احسن می‌باشد، از نظر قرآن کریم ظرفیت یادگیری نامحدود، شناخت و آگاهی، پایه و اساس برتری انسان (بقره، ۳۱) و شکل‌دهندهٔ انتخاب‌ها و رفتارهای افراد است. توانایی‌های شناختی انسان برجسته‌ترین ویژگی او است و از این لحاظ محدودیتی ندارد (قرائتی، ۱۳۸۳). انسان بر اساس «نظام معنی‌سازی درونی» امکان ساخت معنی و ایجاد شناخت را به‌صورت شخصی و منحصر به‌فرد و مستمر دارد که بر اساس تحلیل و «قضاوت اخلاقی درون‌زاد» خود و با توجه به تفاوت‌های فردی که دارد، تصمیم می‌گیرد و اقدام می‌کند.

اهمیت موضوع شناخت و ابعاد و سطوح آن در پژوهش‌های دیگر نیز برجسته است. پژوهش رشیدی و همکاران (۱۳۹۶) بیان می‌کند تکیه بر عقل و تأیید وجههٔ عقلانی از ویژگی‌های تربیت اسلامی‌است. براساس بنیان‌های معرفت شناختی قرآن کریم امکان کسب معرفت و شناخت برای انسان از طریق منابع معرفتی مختلف و متنوع، شامل طبیعت، عقل، دل، تاریخ، وحی و فطرت فراهم شده است. بررسی پاپی، هاشمی، ولوی و صفایی مقدم (۱۴۰۱) هم نشان می‌دهد انسان می‌تواند با به‌کارگیری ابزارهای معرفتی

(گوش، چشم، قلب و عقل) و هم‌چنین با سیر و سیاحت و عبرت‌گیری از گذشتگان بینش و معرفت لازم را کسب کرده و براساس آن تغییرات مطلوبی را در خود فراهم آورد. از نگاه ابن‌سینا توانایی قضاوت یکی از این توانایی‌های باطنی انسان است، قضاوت‌هایی که متکی بر عقل باشد انتخاب‌های صحیح فردی را رقم خواهد زد (یوسل، ۲۰۲۲). در کنار تجربه و تعقل، باورهای معنوی و دینی افراد بر چگونگی تعبیر و تفسیر وی از رویدادها اثر می‌گذارد و فرایند سازگاری و پذیرش رویدادها را آسان‌تر و راحت‌تر می‌کند (پرزور، ۱۴۰۰). در درمان‌های توحیدی یکی از اهداف و مراحل درمان آشکارسازی عقل و فعال‌سازی هدایت درونی برای خودسازمان‌دهی و حل مسئله توسط فرد می‌باشد (شریفی‌نیا و صوری چوپانی، ۱۴۰۰؛ شایق و همکاران، ۱۴۰۰؛ اکبری و همکاران، ۱۳۹۹، شریفی‌نیا، ۱۳۸۹؛ جلالی‌طهرانی، ۱۳۸۳). یافته‌های احمدبرآبادی و همکاران (۱۳۹۴) نیز نشان می‌دهد که از نظر اسلام هم امکان کسب معرفت و هم ابزارهای آن در درون (سمع، بصر و فؤاد) و در برون (ارسال رسل، کتاب‌های آسمانی) برای انسان فراهم شده است.

مؤلفه سوم الگوی مشاوره احسن «عاطفه احسن» می‌باشد که اشاره به هیجانات و عواطف با نگاه معنوی و فراتر از میل و خواستهٔ شخصی است. رفتار اصلاح‌گرانه نیازمند خودمدیریتی و کنترل نفس بالاست و همه افراد، از نظر قرآن کریم بالقوه توانایی کنترل غرایز و تکانه‌های خود را دارند. در انسان تراز قرآنی دوست داشتن، ترس، خواستن‌ها، علاقه‌مندی‌ها، خشم و سایر هیجانات هدف‌مند و رنگ و بوی توحیدی دارد و فرصتی برای تقرب به خداوند و کسب فضایل عالی انسانی است. از نگاه قرآن کریم آرامش هدیه‌ای الهی است که بر قلب مؤمنان نازل می‌شود (توبه،۴۰؛ فتح، ۲۶)، دل مؤمن با یاد او آرام می‌گیرد (رعد، ۲۸) و جز از او نمی‌ترسد (توبه، ۱۸).

این یافته‌ها با مطالعات دیگر هم‌سو است. انسان‌های سالم دارای عواطف و هیجانات متناسب با اهداف آفرینش هستند (اسمعیلی، ۱۳۹۳). یکی از اهداف اصلی معنویت درمانی، کنترل تکانه‌ها و صبر در مقابل آن‌هاست (احمدی‌فراز و همکاران، ۱۴۰۰). تغییر به‌عنوان یک عمل اختیاری انسان عامل، دارای سه مبدأ معرفتی، عاطفی و ارادی است (پاپی و همکاران، ۱۴۰۱). عموری و باوان‌پور (۱۳۹۴) درپژوهش خود بیان کردند که ارادهٔ انسانی در دو جهت خیر و شر قرار می‌گیرد. ارادهٔ خیر انسان همانند ارادهٔ اصلاح و تغییر، نصیحت، تلاش برای آخرت، خویشتن‌داری و شکیبایی و ارادهٔ شر او همانند ارادهٔ او به گمراهی، نیرنگ، فریب، جبر، الحاد و دروغ است. ابن‌سینا از دیدگاه فواید دین در غلبه بر ترس شدید حمایت می کند. او معتقد است که دین می‌تواند نیروی اراده را تقویت کند، زیرا انسان ایمان تزلزل ناپذیر خود را به قدرت برتری پیوند می‌دهد که کنترل همه چیز را در دست دارد (یوسل، ۲۰۲۲). ارتباط با خداوند، شکرگزاری، امیدواری و توکل به او موجب لذت بردن از زمان حال و آرام شدن و کاهش هیجان‌های منفی بیماران می‌شود (پیروی و همکاران، ۱۴۰۱). پژوهش ابراری (۱۳۹۶) بیان می‌کند خدامحوری به‌عنوان اعتقاد به یک مبدأ واحد حقیقی مافوق انسان تنها عاملی هست که می‌تواند ناراحتی‌ها و اضطراب‌های انسان را مداوا کند. دل‌بستگی ایمن به خدا با پریشانی و اندوه رابطه معکوس دارد در حالی‌که دل‌بستگی ناایمن به خدا و حوادث تنش‌زا در زندگی به‌طور مستقیم با پریشانی روانی و نگرانی مرتبط است (شکیبا و همکاران، ۱۳۹۶؛ برادشاو، الیسون و مارکو، ۲۰۱۰). داشتن تصور مثبت نسبت به خدایی که در دسترس و

پاسخ‌گو و حمایت‌کننده و مهربان است، به سلامت روان و کیفیت زندگی آن‌ها کمک شایانی می‌کند (احمدبرابادی، ۱۳۹۳؛ شکیبا و همکاران، ۱۳۹۶).

مؤلفه چهارم در الگوی مشاوره احسن، «کنش احسن» است که بُعد رفتاری و اجرایی الگو را نشان می دهد و اقداماتی را در برمی گیرد که با اجرایی کردن آن‌ها فرد به قله‌های انسانیت و شکوفاسازی ظرفیت‌های وجودی خود خواهد رسید. این مؤلفه شامل مضامین «مدیریت یکپارچه رشد خود» و «سبک مقابله احسن» است. طبق آیات قرآن کریم خداوند انسان را مورد تکریم قرار داده و فضیلت‌ها و ظرفیت‌های منحصربه‌فردی را به وی داده (اسراء،۷۰) و هم راه و روش شکوفاسازی این زمینه‌های رشد وکمال را به او نشان داده است تا انسان با انتخاب و تلاش خود و با بهره‌گیری از آموزه‌های متعالی دین به پرورش ابعاد وجودی‌اش بپردازد. قسمتی مهمی از رشد و کنش‌های انسان و برون‌دادهای روانی- رفتاری وی مربوط به روابط اجتماعی‌اش می‌شود. این مفهوم در «سبک مقابله احسن» ظاهر می‌شود که کنش‌گری و رفتارهای انتخابی اصلاح‌گرانه وجه متمایز آن است. با توجه به این که حذف مشکلات و ناکامی‌ها از زندگی امکان ندارد، بنابراین لازم است افراد به سازوکارهای حل منطقی مشکلات مجهز باشند. نگاه دین اسلام به مسائل و رویدادها، دیدن عوامل مادی و معنوی، فردی و اجتماعی به صورت یکپارچه و در کنار هم است. این جامع نگری در اهمیت دادن به تلاش و پشت‌کار به‌عنوان عامل رفتاری فردی، مسئولیت‌پذیری، انتخاب آگاهانه و استدلال محور با پیامدسنجی راه‌حل‌ها به‌عنوان عامل شناختی، توکل به‌عنوان عامل معنوی و امید به‌عنوان عامل هیجانی و مشاوره به‌عنوان عامل اجتماعی متجلّی شده است. شرط موفقیت، به‌کارگیری این عوامل در کنار هم برای رفع موانع و چالش‌های پیشِ رو است.

مقایسه یافته‌ها نشان‌دهنده هم‌سویی آن‌ها با سایر پژوهش‌ها در این حوزه است؛ انسان دائماً در حال شدن و ساختن خویشتن است. انسان کنش‌گر و عامل در تمامی لحظات و حالات به‌دنبال ارتقای ابعاد وجودی خویش است، برای تحقق این امر، یک انسان فعال باید در هر موقعیت رفتاری که در مسیر زندگی‌اش قرار می‌گیرد، در راستای شناخت موقعیت، اصلاح و سازماندهی آن تلاش کند (رشیدی و همکاران، ۱۳۹۶). عاملیت و پذیرش مسئولیت رفتاری از ویژگی‌های نگاه اسلامی به انسان است (اسمعیلی، ۱۳۹۳؛ کیانی، سعیدی و خدامرادی‌مرند، ۱۴۰۲). بر پایه آیات قرآن‌کریم، انسان به‌عنوان موجودی آزاد و مختار، قادر است با انتخاب مسئولانه، آگاهانه و آزادانه مسیر تغییر خود در جهت مطلوب را فراهم آورد و به مقام قرب الهی (هدف غایی) نائل آید (اسمعیلی و همکاران، ۱۴۰۲؛ پاپی و همکاران، ۱۴۰۱). باورها، افکار و رفتار انسان‌ها بر دگرگونی جامعه و دگرگونی جهان هستی و طبیعی که انسان را احاطه کرده اثر دارند، برای ایجاد هر تغییری در محیط و جامعه پیرامونی انسان، باید باورها و امورات درونی انسان‌ها دگرگون نمود (صدر، ۱۳۶۹؛ به نقل از پاپی و همکاران، ۱۴۰۱). درمان معنویت‌گرا می‌تواند در بهبود کیفیت زندگی و مقابله با بحران‌های زندگی درمان مؤثری باشد. معنویت به همراه مناسک مذهبی، از قبیل دعا کردن، نقش مهمی را در پذیرش مشکلات و ناکامی‌ها و یافتن راه‌حل‌های مناسب دارد (لاتجن و همکاران، ۲۰۱۲؛ سجادی و همکاران، ۲۰۱۸؛ هانسن و همکاران، ۲۰۲۳)، جنبه معنوی زندگی فرد به جست‌وجوی معنا و پیوند با قدرت برتر مربوط می‌شود که به فرد کمک می‌کند تا عملکرد فردی اثربخشی در تصمیم‌گیری و پیگیری اهداف و برنامه‌هایش داشته باشد

(پیروی و همکاران، ۱۴۰۱؛ پرزور، ۱۴۰۰؛ شریفی‌نیا و صوری چوپانی، ۱۴۰۰؛ طیبی و همکاران،۱۳۹۴). پژوهش‌های دیگر نیز بیان می‌کنند آموزش‌های دینی- روان‌شناختی می‌تواند افراد را قادر سازد تا انتخاب‌های سالم و رفتار مناسبی را در طول زندگی‌شان انجام دهند (پرزور، ۱۴۰۰). در نگاه اسلامی عامل اصلی تغییر را فراتر از نقش مشاور است د و این مانع غرور و یا خود برتربینی اوست. او هم‌چنین خود را در مسیر رشد و متعهد به تلاش در مسیر سلامت روان می‌داند و در این مسیر نیز با مراجع هم‌سفر می‌شود (جلالی طهرانی، ۱۳۸۳). سلامت روان کامل انسان زمانی تحقق می‌یابد که وحدت و انسجام ابعاد زیستی، روانی، اجتماعی و معنوی انسان حفظ شود (رفیعی و همکاران، ۱۴۰۱؛ شایق و همکاران، ۱۴۰۰) و عقل و فضایل اخلاقی در رفتار ظاهر شود (شریفی‌نیا و صوری‌چوپانی، ۱۴۰۰).

پیشنهادها

الف) پیشنهادهای پژوهشی

- مبانی، اصول و روش‌های الگوی مشاوره انتخاب احسن از منابع روایی و احادیث اهل بیت مورد بررسی قرار گیرد.
- اثربخشی الگوی مشاوره انتخاب احسن در بهبود روابط همسران و والدین و دانش‌آموزان مطالعه شود.
- اثربخشی آموزش مبانی الگوی مشاوره انتخاب احسن در ارتقای سلامت روان بررسی شود.

ب) پیشنهادهای کاربردی

- به‌منظور رشد و توسعه نظریه‌پردازی و تولید علم در حوزه مشاوره ایرانی-اسلامی، واحد درسی مبانی نظریه‌پردازی در مشاورهٔ اسلامی در مقاطع تحصیلات تکمیلی رشته‌های روان‌شناسی و مشاوره ایجاد شود.
- دانش‌نامه جامع اساتید و پژوهش‌گران حوزه روان‌شناسی و مشاوره اسلامی گردآوری و در اختیار جامعه علمی قرار گیرد.
- سازوکارهایی اتخاذ شود تا یافته‌ها و پژوهش‌های ملی و جهانی در حوزه روان‌شناسی و مشاوره اسلامی در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان این مقاله بر خود لازم می‌دانند از تمامی کسانی که در انجام این پژوهش ما را یاری کردند، تشکر و قدردانی را داشته باشند.

منابع

قرآن کریم

احمدبرآبادی، حسین (۱۳۹۳). تدوین و بررسی اثربخشی الگوی مشاوره‌ای اسماء حسنا بر اصلاح تصور از خدا و کاهش استرس، اضطراب و افسردگی. رساله دکتری، چاپ نشده، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

احمد برآبادی، حسین، اسمعیلی، معصومه، سلیمی بجستانی، حسین، و کلانتر کوشه، سیدمحمد (۱۳۹۴). الگوی مفهومی ابعاد تصور ازخدا براساس اسماء حسنا مبنایی برای مطالعات سبک زندگی اسلامی و روانشناسی دین. *مجله روان‌شناسی و دین*، ۳(۳)، ۲۶ -۵.

احمدی، محمدرضا (۱۴۰۱). مبانی روش‌شناختی روان‌شناسی اسلامی، *روان‌شناسی و دین*، ۱۵(۲)، ۴۴-۲۵. http://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/622

احمدی فراز، محمدمهدی، خانزاده، مصطفی، موسوی‌زاده، سیدعبدالعلی، موسوی‌زاده، سیدروح‌اله، و آقامحمدی، سمیه (۱۴۰۰). اثربخشی گروه درمانی شناختی-معنوی با رویکرد مراقبت معنوی بر میزان وسوسه، تنظیم هیجان و سلامت روان مراجعان تحت درمان نگهدارندهٔ متادون. *سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت*، ۵(۲)، ۳۷-۳۱. https://www.islamiilife.com/issue_25520_25782.html

اسدزندی، مینو، و سیدکلال، علی (۱۴۰۱). نحوه تأثیر معنویت بر سلامت روان: از معنویت دینی تا سکولار (مروری). *فرهنگ و ارتقای سلامت*، ۶(۳)، ۴۱۱-۴۰۳. https://ijhp.ir/article-1-625-fa.html

اسمعیلی، معصومه (۱۳۹۳). ارائه الگوی خانواده درمانی سهم‌گذاری در حل تعارضات خانواده، *فرهنگ مشاوره و روان درمانی*، ۵(۴)، ۵۷-۱۷. https://qccpc.atu.ac.ir/article_1945.html

اسمعیلی، معصومه، دهدست، کوثر، و قبادی، شهاب (۱۳۹۹). مطالعه کیفی الگوی سهم‌گذاری در مشاوره با رویکرد اسلامی و نقش آن در پایداری تغییرات نوع اول، دوم، سوم مراجعان. *مسائل کاربردی تعلیم وتربیت اسلامی*، ۵(۴)، ۳۲ - ۷. https://doi.org/10.52547/qaiie.5.4.7

اسمعیلی، معصومه، شاداب‌مهر، فهیمه، و دهدست، کوثر (۱۴۰۲). تدوین و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسش‌نامه سبک زندگی سهم گذارانه. *پژوهش‌های مشاوره*، ۲۱(۸۴)، ۸۷ - ۵۶. http://dx.doi.org/10.18502/qjcr.v22i86.13548

اکبری، امیرحسین، قنبری هاشم‌آبادی، بهرامعلی، اصغری ابراهیم‌آباد، محمد جواد، و آزادگان‌مهر، مریم (۱۳۹۹). اثربخشی توحید درمانی بر بهبود کنش‌های اجرایی و کاهش پرخاشگری زندانیان مبتلا به اختلال شخصیت، *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*،۱۱(۱)،۹۰-۶۱. https://doi.org/10.22054/qccpc.2020.49039.2289

بابایی، زینب، ملازینل، صمد، صحرایی، محمدطیب، و اسمعیلی، معصومه (۱۴۰۰). عوامل و روش‌های تربیت اخلاقی از دیدگاه شهید مطهری به‌منظور کاربرد در مشاوره: تحلیل مضمون، *پژوهش‌نامه روانشناسی اسلامی*، ۷(۲)، ۵۴-۲۷. https://psychology.riqh.ac.ir/article_13374.html

پاپی، سمیه، هاشمی، سید جلال، ولوی، پروانه، و صفایی کقدم، مسعود (۱۴۰۱). الگوی مفهومی تغییر درونی مطلوب بر پایه قرآن کریم، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۷ (۲)، ۳۱-۷. http://dx.doi.org/10.52547/qaiie.7.2.7

پرزور، پرویز (۱۴۰۰). تدوین الگوی روان درمانی یکپارچه‌نگر مبتنی بر آموزه‌های دینی-روان‌شناختی با رویکرد اسلامی و ارزیابی اثربخشی آن بر کاهش گرایش به رفتارهای پرخطر در نوجوانان. *اعتیاد پژوهی*، ۱۵(۶۰)، ۹۷-۱۱۶. http://dx.doi.org/10.52547/etiadpajohi.15.60.97

پناهی، سهیلا، عطایی‌فر، ربابه، بهرامی هیدجی، مریم، هواسی سومار، ناهید، و تاجری، بیوک (۲۰۲۳). بررسی اثربخشی روان‌درمانی معنوی چندبعدی بر تجربه سوگ و شدت سوگ در بازماندگان متوفیان ناشی از کووید ۱۹. *پژوهش در دین و سلامت*، ۹(۱)، ۱۴۹-۱۳۹. https://doi.org/10.22037/jrrh.v9i1.40846

پورسیدآقایی، زهرا سادات، و اسمعیلی، معصومه (۱۴۰۲). ساخت و اعتباریابی مقیاس خودپندارهٔ مبتنی بر مبانی انسان‌شناسی اسلامی (دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی)، *روان‌شناسی و دین*، ۱۶(۴)، ۷۵- ۵۵. https://dx.doi.org/10.22034/ravanshenasi.2024.2018972

پورعباس، سیده نرگس، و عیسی‌مراد رودبنه، ابوالقاسم (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش روان‌درمانی جامع دینی بر تقویت ارتباط دانش‌آموزان با والدین در دوره دوم متوسطه، *فرهنگ مشاوره و روان درمانی*، ۱۰(۴)، ۹۸-۷۱. https://doi.org/10.22054/qccpc.2019.35680.1959

پیروی، مریم، نسلی اصفهانی، انسیه، طهمورسی، نیلوفر، و مقیم بیگی، عباس (۱۴۰۱). مقایسه اثربخشی امید درمانی و معنویت درمانی بر کیفیت زندگی و شاخص‌های زیستی زنان مبتلا به دیابت، *روان‌شناسی کاربردی*، ۱۶(۲)، ۲۰۰-۱۸۳. https://doi.org/10.52547/apsy.2021.223605.1143

ترحمی اصل، امین، طب، سیدایمان، و سالاری‌فرد، محمدرضا (۱۴۰۱). مرور نظام‌مند و متاسنتز مطالعات مربوط به چرایی مکتب روان‌شناسی اسلامی، *مطالعات اسلام و روان‌شناسی*، ۱۶(۱)، ۱۲۴- ۱۰۵. https://doi.org/10.30471/psy.2022.8211.1931

جلالی طهرانی، سیدمحمدمحسن (۱۳۸۳). توحید درمانی، ترجمه علیرضا شیخ شعاعی، *نقد و نظر*، ۹(۳ و ۴)، ۴۶-۱۷. https://jpt.isca.ac.ir/article_20849.html

خطیب، سیدمهدی (۱۴۰۱). انواع استعداد از دیدگاه اسلام با تکیه بر حدیث جنود عقل و جهل: تحلیل مضمون، *پژوهشنامه مطالعات روان‌شناسی*، ۸(۲)، ۵۸- ۳۷. https://psychology.riqh.ac.ir/article_13457.html

رفیعی هنر، حمید، و آذربایجانی، مسعود (۱۴۰۲). بررسی تاریخچه روان‌شناسی اسلامی: گذشته، حال و آینده، *پژوهش‌نامه روان‌شناسی اسلامی*، ۹(۱)، ۸۲- ۴۶. https://psychology.riqh.ac.ir/article_13569.html

رشیدی، شیرین، کشاورز، سوسن، بهشتی، سعید، و صالحی، اکبر (۱۳۹۶). ارائه الگوی نظری تربیت عقلانی جهت نظام آموزش و پرورش رسمی و عمومی براساس مبانی معرفت شناختی قرآن‌کریم. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲(۲)، ۳۶-۷. http://dx.doi.org/10.29252/qaiie.2.2.7

نعامی، عبدالزهرا، زرگر، یدالله، و فرهادی‌راد، حمید (۱۳۹۴). تبیین فرآیند اثربخشی درمان جامع‌نگر دینی بر کاهش افسردگی دانشجویان دختر. *پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده*، ۲(۵)، ۹۹-۸۳. http://pzk.journals.miu.ac.ir/issue_176_177.html

شایق، محمدعلی، سجادی، فریده‌السادات، دشت‌آبادی، معصومه، و یاوری، فاطمه (۱۴۰۰). اثر بخشی درمان یکپارچه توحیدی بر سلامت روان مادران دارای فرزند با نیازهای ویژه (بیماری‌های جسمی) در شرایط کرونا. *طلوع بهداشت*، ۲۰(۶)، ۳۸-۲۸. http://dx.doi.org/10.18502/tbj.v20i6(s1).9708

شجاعی، محمدصادق (۱۳۹۹). نظام تحول روانی از تولد تا مرگ بر پایه منابع اسلامی. روان‌شناسی فرهنگی، ۴(۲)، ۱۶۰-۱۳۴. https://doi.org/10.30487/jcp.2020.120531

شکیبا، طیبه، زارعی، اقبال، اسمعیلی، معصومه، و جاودان، موسی (۱۳۹۶). بررسی تأثیر الگوی مشاوره‌ای اسمای حسنا بر اصلاح تصور زنان متأهل نسبت به خداوند، *فصلنامه فرهنگی ـ تربیتی زنان و خانواده*، ۱۲(۳)، ۲۹- ۷. https://cwfs.ihu.ac.ir/article_201709.html

شریفی‌نیا، محمدحسین، و صوری چوپانی، مراد (۱۴۰۰). تأثیر گروه درمانی یکپارچه توحیدی بر احساسات مثبت نسبت به همسر در زنان متأهل، *مطالعات اسلام و روانشناسی*، ۱۵(۲)،۶۰-۳۹. https://doi.org/10.30471/psy.2021.6194.1659

عموری، نعیم، و باوان‌پوری، مسعود (۱۳۹۳). تبیین و بررسی اراده و انواع آن در قرآن‌کریم (با تکیه بر اراده انسانی، *پژوهشنامه معارف قرآنی (آفاق دین)*، ۵(۱۷)، ۶۰-۳۱. https://doi.org/10.22054/rjqk.2015.1376

فقیهی، علی‌نقی (۱۳۹۸). ویژگی‌های زیربنایی روان‌شناختی فطری انسانی برای تربیت مطلوب در دوره نوجوانی؛ با تأکید بر دیدگاه اسلامی، *پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده*، ۷(۱۷)، ۱۰۰-۷۵. http://pzk.journals.miu.ac.ir/article_3762.html

قرائتی، محسن (۱۳۸۳). تفسیر نور (چاپ یازدهم)، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن (نسخه الکترونیکی).

معین‌الدینی، مائده، لطفی کاشانی، فرح، و شفیع‌آبادی، عبدالله (۱۳۹۹). اثربخشی رفتار درمانی دیالکتیک در مقایسه با درمان یکپارچه‌نگر در سبک‌های دفاعی و اعتیاد به اینترنت. *خانواده درمانی کاربردی*، ۱(۴)، ۱۲۴-۱۰۵. https://doi.org/10.22034/aftj.2021.256280.1023

کیانی، معصومه، سعیدی، مهدی، و خدامرادی مرند، سودابه (۱۴۰۲). تعامل بین ساختار و عاملیت و اشارات تربیتی آن برای دوره کودکی با تأکید بر نظریهٔ انسان عامل، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۸(۳)، ۷۸-۴۷. http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.8.3.4

مصباح، علی، و ابوترابی، علی (۱۳۹۸). ضرورت تأسیس روان‌شناسی واحد در چارچوب رویکرد اسلامی، *روان‌شناسی و دین*، ۱۲(۱)، ۷۲-۵۵. http://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/478

میردریکوندی، رحیم (۱۴۰۲). مبانی هستی‌شناسی روان‌شناسی اسلامی و روان‌شناسی معاصر؛ مقایسه و نقد، *روان‌شناسی و دین*، ۱۶(۳)، ۲۷- ۷. http://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/734

نواب، زهراسادات، کلانتری، مهرداد، و جوادزاده، افسانه (۱۳۹۳). بررسی اثربخشی معنادرمانی گروهی با رویکرد اسلامی بر بهزیستی روان‌شناختی زنان مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره شهرستان اصفهان، *پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده*، ۲(۲)، ۵۵-۴۳. http://pzk.journals.miu.ac.ir/article_1012.html

References

Ahmadi Faraz, M, M., Khanzadeh, M., Mousavizadeh, S, A, A., Mousavizadeh, S. R. E. & Aghamohammadi, S. (2021). The effectiveness of cognitive-spiritual group therapy with a spiritual care approach on the level of temptation, emotion regulation and mental health of clients undergoing methadone maintenance treatment. *Islamic lifestyle based on health*, 5(2), 31-37. https://www.islamiilife.com/issue_25520_25782.html. [In Persian]

Ahmadi, M, R. (2022). Methodological foundations of Islamic psychology, Psychology and Religion, 15(2), 25-44. http://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/622. [In Persian]

Akbari, A.H., Ghanbari, H. A., Bahram, A., Asghari, E., Abad, M. J., & Azadgan-Mehr, M. (2019). The effectiveness of monotheistic therapy on improving executive actions and reducing aggression in prisoners with personality disorder, *Culture of Counseling and Psychotherapy*, 11(1), 61-90. https://doi.org/10.22054/qccpc.2020.49039.2289. [In Persian]

Amouri, N., & Bhavanpuri, Ma. (2014). Explanation and examination of will and its types in the Holy Quran (Relying on human will, *Research Journal of Quranic Studies (Afaq Din)*, 5(17), 31-60. https://doi.org/10.22054/rjqk.2015.1376. [In Persian]

Asadzandi, M., & Seyedkalal, A. (2022). How spirituality affects mental health: from religious to secular spirituality (a review). *Culture and Health Promotion*, 6(3), 403-411. https://ijhp.ir/article-1-625-fa.html. [In Persian]

Awaad, R., Nursoy-Demir, M., Khalil, A., & Helal, H. (2023). Islamic Civilizations and Plagues: The Role of Religion, Faith and Psychology During Pandemics. *Journal of religion and health*, *62*(2), 1379-1393. https://link.springer.com/article/10.1007/s10943-023-01765-z

Babaei, Z., Melazinel, S., Sahrai, M. T,. & Ismaili, M. (2021). Factors and methods of moral education from Shahid Motahari's point of view for application in counseling: analysis of the theme, *Research Journal of Islamic Psychology*, 7(2), 27-54. https://psychology.riqh.ac.ir/article_13374.html. [In Persian]

Bradshaw M., Ellison C. G., Marcum J. P. (2010). Attachment to God, images of God, and psychological distress in a nationwide sample of Presbyterians. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 20, 130-147. https://doi.org/10.1080/10508611003608049

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology, 3(2), 77-101. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1191/1478088706qp063oa

Bush, A. L., Jameson, J. P., Barrera, T., Phillips, L. L., Lachner, N., Evans, G., & Stanley, M. A. (2012). An evaluation of the brief multidimensional measure of religiousness/spirituality in older patients with prior depression or anxiety. *Mental Health, Religion & Culture*, *15*(2), 191-203. https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/13674676.2011.566263

Callahan, A. M. (2013). Spiritually Integrated Psychotherapy (Understanding and Addressing the Sacred), by KI Pargament: (2011). New York, NY: The Guilford Press, 384 pp., $25.00 (paperback). https://www.guilford.com/books/Spiritually-Integrated-Psychotherapy/Kenneth-Pargament/9781609189938

Delaney, C., Barrere, C., & Helming, M. (2011). The influence of a spirituality-based intervention on quality of life, depression, and anxiety in community-dwelling adults with cardiovascular disease: a pilot study. *Journal of Holistic Nursing*, *29*(1), 21-32.

Durusoy, A. (2005). İbn Sina'da Vehim Kavramı ve İslam Felsefesinin Diyalektiği. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (28), 125-141. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruifd/issue/17566/183960

Elkonin, D., Brown, O., & Naicker, S. (2014). Religion, spirituality and therapy: Implications for training. *Journal of religion and health*, *53*, 119-134..https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10943-012-9607-8

Faqihi, A. N. (2018). basic psychological features of human innateness for optimal education in adolescence; With an emphasis on the Islamic perspective, *Islamic Research Journal of Women and Family*, 7(17), 75-100. http://pzk.journals.miu.ac.ir/article_3762.html. [In Persian]

Godoy, A., & Allen, N. (2017). Does spirituality reduce the efects of burnout? Retrieved October 3, 2019 from Electronic Theses, Projects, and Dissertations, 478.https://scholarworks.lib.csusb.edu/etd/478/

Hai, A. H., Franklin, C., Park, S., DiNitto, D. M., & Aurelio, N. (2019). The efficacy of spiritual/religious interventions for substance use problems: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Drug and Alcohol Dependence*, *202*, 134-148. https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2019.04.045

Hansen, K. L., Nielsen, S. L., Erekson, D. M., Fischer, L., Pedersen, T. R., &Smith, T. B. (2023). Effects of religious and spiritual struggles on psychotherapy process and outcome. *Spirituality in Clinical Practice*. https://psycnet.apa.org/fulltext/2024-08697-001.html

Holmberg, Å., Jensen, P., & Vetere, A. (2021). Spirituality–a forgotten dimension?Developing spiritual literacy in family therapy practice. *Journal of Family Therapy*, *43*(1), 78-95. https://doi.org/10.1111/1467-6427.12298

Ismaili, M. (2013). Presenting the family therapy model of contributing to solving family conflicts, *Counseling and Psychotherapy Culture*, 5(4), 17-57. https://qccpc.atu.ac.ir/article_1945.html. [In Persian]

Ismaili, M., Dehdest, K., & Qobadi, S. (2019). A qualitative study of the pattern of participation in counseling with an Islamic approach and its role in the stability of the first, second, and third types of changes in clients. *qaiie*. 5(4), 32-7. https://doi.org/10.52547/qaiie.5.4.7. [In Persian]

Ismaili, M., Shadab-Mehr, F., &Vahdasht, K. (2023). Compilation and examination of the psychometric characteristics of the contributory lifestyle questionnaire. *Consulting research*. 21(84), 56-87.http://dx.doi.org/10.18502/qjcr.v22i86.13548. [In Persian]

Jalali Tehrani, S. M. M. (2004). Tawheed Darmani, translated by Alireza Sheikh Shua'i, Naqd and Nazar, 9(3, 4), 17-46. https://jpt.isca.ac.ir/article_20849.html. [In Persian]

Jones, J. W. (2004). Religion, health, and the psychology of religion: How the research on religion and health helps us understand religion. *Journal of Religion and Health*, *43*, 317-328. https://www.jstor.org/stable/27512816

Kayani, M., Saidi, M., & Khodamoradi Marand, S. (2022). The interaction between structure and agency and its educational indications for childhood with an emphasis on the theory of the active human being, *qaiie*, 8(3), 47-78. http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.8.3.4. [In Persian]

Khatib, S. M. (2022). Types of talents from the perspective of Islam based on the hadith of Junod Aql and Jahl: analysis of the theme, *Research Journal of Psychological Studies*, 8(2), 58-37. https://psychology.riqh.ac.ir/article_13457.html. [In Persian]

Kim, H. S., & Yeom, H. A. (2018). The association between spiritual well-being and burnout in intensive care unit nurses: A descriptive study. *Intensive & Critical Care Nursing*, 46, 92–97. https://doi.org/10.1016/j.iccn.2017.11.005

Larner, G. (2017). Spiritual dialogues in family therapy. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, *38*(1), 125-141.https://doi.org/10.1002/anzf.1207

Lim, C., Sim, K., Renjan, V., Sam, H. F., & Quah, S. L. (2014). Adapted cognitive-behavioral therapy for religious individuals with mental disorder: a systematic review. *Asian journal of psychiatry*, *9*, 3-12.https://doi.org/10.1016/j.ajp.2013.12.011

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). Naturalistic Inquiry, Beverly Hills, CA: sage publications.http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8

Lutjen, L. J., Silton, N. R., & Flannelly, K. J. (2012). Religion, forgiveness, hostility and health: A structural equation analysis. *Journal of Religion and Health*, *51*, 468-478. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10943-011-9511-7

Mandelkow, L., Austad, A., & Freund, H. (2022).Stepping carefully on sacred ground: religion and spirituality in psychotherapy. *Journal of Spirituality in Mental Health*, *24*(3), 288-308. https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/19349637.2021.1939834

Mirdrikoundi, R. (2022). The ontological foundations of Islamic psychology and contemporary psychology; Comparison and Criticism, *Psychology and Religion*, 16(3), 27-7. http://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/734. [In Persian]

Misbah, A., & Abu Tarabi, A. (2018). The necessity of establishing a single psychology within the framework of the Islamic approach, *psychology and religion*, 12(1), 55-72. http://ravanshenasi.nashriyat.ir/node/478. [In Persian]

Moin Aldini, M., Lotfi Kashani, F., & Shafiabadi, A. (2019). The effectiveness of dialectical behavior therapy compared to integrative therapy in defense styles and Internet addiction. *Applied Family Therapy*, 1(4), 105-124. https://doi.org/10.22034/aftj.2021.256280.1023. [In Persian]

Nawab, Z., Kalantari, M., & Javadzadeh, A. (2013). Investigating the effectiveness of group meaning therapy with an Islamic approach on the psychological well-being of women referring to counseling centers in Isfahan, *Islamic Research Journal of Women and Family*, 2(2), 43-55. http://pzk.journals.miu.ac.ir/ article_1012.html. [In Persian]

Noami, A., Zargar, Y., & Farhadi Rad, H. (2014). Explaining the process of effectiveness of comprehensive religious treatment on reducing depression of female students. Islamic *Journal of Women and Family*, 2(5), 83-99. http://pzk.journals.miu.ac.ir/issue_176_177.html. [In Persian]

Panahi, S., Ataifar, R., Bahrami Hidji, M., Hawasi Somar, N., & Tajri, B. (2023). Investigating the effectiveness of multidimensional spiritual psychotherapy on the experience of bereavement and severity of bereavement in the survivors of the deceased due to covid 19. *Research in religion and health*, 9(1), 139-149. https://doi.org/10.22037/jrrh.v9i1.40846. [In Persian]

Papi, S., Hashemi, S. J., Walavi, P., & Safai Kogadam, M. (2022). Conceptual model of desired internal change based on the Holy Quran, *qaiie*, 7(2), 31-7. http://dx.doi.org/10.52547/qaiie.7.2.7. [In Persian]

Pirvi, M., Nesli Esfahani, A., Tahmursi, N., & Moghim Beigi, A. (2022). Comparing the effectiveness of hope therapy and spirituality therapy on the quality of life and biological indicators of women with diabetes, *Applied Psychology*, 16(2), 183-200. https://doi.org/10.52547/apsy.2021.223605.1143. [In Persian]

Porsaid Aghaei, Z.S., & Ismaili, M. (2023). Construction and validation of the self-concept scale based on the foundations of Islamic anthropology (viewpoint of Ayatollah Javadi Amoli), *Psychology and Religion*, 16(4), 55-75. https://dx.doi.org/10.22034/ravanshenasi.2024.2018972. [In Persian]

Porzor, P. (2021). Developing an integrative psychotherapy model based on religious-psychological teachings with an Islamic approach and evaluating its effectiveness on reducing the tendency to risky behaviors in adolescents. *Addiction Research*, 15(60), 116-97. http://dx.doi.org/10.52547/etiadpajohi.15.60.97. [In Persian]

Pour Abbas, S. N., & Isa Murad Roudbaneh, A. (2018). The effectiveness of comprehensive religious psychotherapy training on strengthening the relationship between students and parents in the second year of high school, *Culture Counseling and Psychotherapy*, 10(4), 71-98. https://doi.org/10.22054/qccpc.2019.35680.1959. [In Persian]

Rafii Honar, H., & Azarbaijani, M. (2022). Reviewing the history of Islamic psychology: past, present and future, *Islamic Psychology Research Journal*, 9(1), 46-82. https://psychology.riqh.ac.ir/article_13569.html. [In Persian]

Rashidi, S., Keshavarz, S., Beheshti, S., & Salehi, A. (2016). Presenting a theoretical model of rational education for the official and public education system based on the epistemological foundations of the Holy Quran. *Qaiie*, 2(2), 7-36. http://dx.doi.org/10.29252/qaiie.2.2.7. [In Persian]

Reynante, B., Bratton, M., & Hein, L. (2017). From first-to third-order social change in development engineering: A case study. In 2017 *IEEE Global Humanitarian Technology Conference* (GHTC) (pp. 1-6).IEEE.https://www.researchgate.net/publication/322058944_From_first-to_third-order_social_change_in_development_engineering_A_case_study

Richards, P. S., Smith, M. H., Berrett, M. E., O'Grady, K. A., & Bartz, J. D. (2009).A theistic spiritual treatment for women with eating disorders. *Journal of Clinical Psychology*, *65*(2), 172-184. https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/jclp.20564

Sajadi, M., Niazi, N., Khosravi, S., Yaghobi, A., Rezaei, M., & Koenig, H. G. (2018). Effect of spiritual counseling on spiritual well-being in Iranian women with cancer: A randomized clinical trial. *Complementary therapies in clinical practice*, *30*, 79-84. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2017.12.011

Schmidt, C., & Roffler, M. (2021).Coping with the practice of medicine: Religion, spirituality, and other personal strategies. *Journal of religion and health*, *60*(3), 2092-2108. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10943-020-01098-1

Shakiba, T., Zarei, I., Ismaili, M., & Javadan, M. (2016). Investigating the effect of Hasna names counseling model on improving married women's perception of God, *Women and Family Cultural-Educational Quarterly*, 12(3), 29-7. https://cwfs.ihu.ac.ir/article_201709.html. [In Persian]

Sharifinia, M. H., & Suri Choupani, M. (2021). The effect of monotheistic integrated therapy group on positive feelings towards spouse in married women, *Islamic Studies and Psychology*, 15(2), 39-60. https://doi.org/10.30471/psy.2021.6194.1659. [In Persian]

Shayeq, M. A., Sajjadi, F. A. S., Dashtabadi, M., & Yaori, F. (2021). The effectiveness of monotheistic integrated therapy on the mental health of mothers with children with special needs e (physical diseases) in Corona conditions. *Tolo Health*, 20(6), 28-38. http://dx.doi.org/10.18502/tbj.v20i6(s1).9708. [In Persian]

Shujaei, M. S. (2019). System of psychological development from birth to death based on Islamic sources. *Cultural Psychology*, 4(2), 134-160. https://doi.org/10.30487/jcp.2020.120531. [In Persian]

Tarhami Asl, A., Teb, S.A., & Salari Fard, M.R. (2022). A systematic review and meta-synthesis of studies related to the Islamic school of psychology, *Studies in Islam and Psychology*, 16(1), 105-124. https://doi.org/10.30471/psy.2022.8211.1931. [In Persian]

Yucel, S. (2022). An Islamic therapy: A fear reducing holistic approach (FERHA). *Journal of religion and health*, *61*(5), 3840-3851.https://doi.org/10.1007/s10943-021-01286-7